

УДК 378.147

ДОСВІД РОЗВИТКУ НАВИЧОК РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКОМ У КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ IELTS

Гончаров Г.В., к. і. н.,
доцент кафедри іноземних мов
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті розглядається проблема викладання методики навчання курсантів немовних спеціальностей прийомів та форм ефективної роботи з різними типами лінгвістичних словників у контексті підготовки до складання іспиту IELTS. Визначено основні принципи формування й інтеграції методики словникової роботи в процес навчання іноземної мови. Запропоновано низку практичних шляхів і вправ, спрямованих на розвиток навичок комплексної роботи з основними видами словників.

Ключові слова: словникові навички, методи словникової роботи, робота з двомовним словником, використання одномовного словника, немовний ВНЗ, IELTS.

В статье рассматривается проблема преподавания методики, нацеленной на обучение курсантов неязыковых специальностей приемам и формам эффективной работы с различными типами лингвистических словарей в контексте подготовки к сдаче экзамена IELTS. Определены основные принципы формирования и интеграции методики словарной работы в процесс обучения иностранному языку. Предложен ряд практических способов и упражнений, направленных на развитие навыков комплексной работы с основными видами словарей.

Ключевые слова: словарные навыки, методы словарной работы, работа с двуязычным словарем, использование одноязычного словаря, неязыковой вуз, IELTS.

Goncharov G.V. EXPERIENCE OF TEACHING DICTIONARY SKILLS TO NON-LANGUAGE CADETS IN PREPARATION FOR IELTS

This article addresses the issue of teaching methods and skills aimed at enabling non-language cadets to effectively use various types of linguistic dictionaries as part of IELTS preparation classes. The author describes major principles of creating and integrating dictionary-use strategies into foreign language teaching. The reader is offered a number of practical solutions and exercises designed to develop efficient skills in using the main types of linguistic dictionaries.

Key words: dictionary skills, dictionary-use strategies, use of bilingual dictionaries, use of monolingual dictionaries, non-linguistic institutions of higher learning, IELTS.

Постановка проблеми. Роль словника у вивченні іноземної мови важко переоцінити. Жоден серйозний дослідник не ставить під сумнів важливість словника як засобу навчання мови і джерела поповнення лексичного запасу. Водночас, як це не дивно, на тлі величезної кількості вітчизняних і закордонних публікацій, присвячених лексикографії, типології і класифікації словників, змісту і принципам укладання електронних словників, практично не існує ґрунтовних методичних досліджень про навчання школярів і особливо студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей методам ефективної роботи зі словником для всебічного опанування іноземної мови. І це попри майже одноставне визнання вченими того факту, що у переважній більшості сучасних студентів ВНЗ відсутні скільки-небудь ефективні навички самостійної словникової роботи [1, с. 161; 2, с. 339; 3, с. 61; 9, с. 188].

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення основних принципів та підходів до формування методики навчання студентів/курсантів немовних спеціальностей прийомів та форм ефективної роботи з різними типами словників з метою оволодіння ними усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності. Ми спробуємо розглянути цю проблему в контексті спеціального курсу підготовки курсантів Харківського національного університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба (ХНУПС) до екзамену IELTS. Такий курс викладається в цьому ВНЗ з 2017 року для забезпечення стажування майбутніх офіцерів у військових ВНЗ Великої Британії. IELTS як міжнародна система тестування англійської мови передбачає всебічну мовну підготовку за такими чотирма аспектами, як читання, аудіювання, говоріння і письмо. Із цієї причини курс підготовки курсантів ХНУПС до складання іспиту IELTS, з нашого погляду,

висуває особливо високі вимоги до навичок комплексної словникової роботи з боку слухачів, що цілком відповідає поставленій нами меті. Окрім того, в межах цього дослідження буде запропоновано низку практичних шляхів і вправ, спрямованих на розвиток навичок комплексної роботи з основними видами словників з урахуванням відповідних видів мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед небагатьох робіт, присвячених методиці навчання словникової роботи, переважна більшість досліджень присвячена лише окремим аспектам цієї проблеми. Зокрема, С.В. Левонісова у своїй дисертації розробила принципи створення навчального мультимедійного англо-російського/російсько-англійського словника для студентів немовних спеціальностей і запропонувала методику та комплекс вправ, що дозволяють враховувати основні етапи формування лексичних і перекладацьких навичок у вивченні іноземної мови за допомогою такого словника [5]. Поряд із цим створення такого словника є досить складною і трудомісткою справою, а враховуючи величезну кількість вже існуючих словників, серед яких є багато дуже непоганих за змістом (у тому числі й електронних словників), на перший план, з нашого погляду, виступає потреба в ефективній методиці їхнього використання для різноманітних аспектів опанування іноземної мови.

У дисертаційному дослідженні С.В. Кривець певну увагу приділено процесу формування в учнів загальноосвітніх шкіл навичок користування словником. Автор слушно зазначає, що цей процес має розпочатися якомога швидше і до випуску зі школи повинен пройти чотири етапи: ознайомлювальний (уміння вільно орієнтуватися в алфавітному розташуванні літер); підготовчий (уміння під керівництвом учителя користуватися словником, що міститься в підручнику); основний (уміння користуватися загальним словником); результативний (уміння швидко знаходити необхідну інформацію при вирішенні конкретного педагогічного завдання) [4, с. 68–69].

Особливостям формування навичок роботи зі словником під час навчання професійно орієнтованого читання англійською мовою в технічному ВНЗ присвячена стаття Г.В. Барбанової. Авторка запропонувала комплекс вправ, спрямованих, передусім, на формування базових умінь орієнтування й пошуку слів у лінгвістичному словнику [1].

Серед публікацій дослідників далекого зарубіжжя варто відмітити роботу Генрі Беджойнта, який аргументовано показав, що найбільш ефективним засобом навчання студентів методики використання словників є органічна інтеграція словникової роботи в існуючі курси і програми викладання іноземних мов з метою створення умов для активного і контрольованого застосування словників як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторний час [6].

На особливу увагу заслуговує емпіричне дослідження Ліу Лін. Проаналізувавши досвід упровадження комплексної методики навчання словникової роботи в початковий курс англійської мови для 80 китайських студентів, авторка дійшла висновку про довготривалий позитивний вплив такого підходу на подальше оволодіння студентами основними видами мовленнєвої діяльності [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до висновку Генрі Беджойнта основоположним принципом організації занять із навчання словникової роботи в ХНУПС стала їх органічна інтеграція в розроблений для курсантів курс передекзаменаційної підготовки до IELTS у версії General Training. Цей курс загальним обсягом 240 годин аудиторної роботи було створено у лютому 2017 р. з метою комплексної мовної підготовки курсантів до складання тесту IELTS за чотирма видами мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння та письмо). Саме тому було вирішено застосувати комплексний підхід до викладання основ роботи зі словником з урахуванням формату IELTS, вимог до виконання конкретних екзаменаційних завдань та загальних потреб мовної підготовки, щоб навчити курсантів відповідних прийомів використання словників для розвитку конкретних навичок читання, аудіювання, говоріння та письма. Про це докладно йтиметься далі, а зараз варто сказати декілька слів про слухачів зазначеного курсу, які взяли участь у нашому дослідженні.

З моменту впровадження вказаного курсу ним було охоплено дві групи слухачів другого року навчання: 5 курсантів у 2017 р. (надалі – «група 1») і 11 курсантів у 2018 р. (надалі – «група 2»). Слухачів обох груп відбирали за рівнем володіння англійською мовою не нижче 4.5–5.0 згідно з дев'ятибальною шкалою оцінювання IELTS, тобто із середнім (intermediate) рівнем. Головним завданням слухачів після завершення курсу IELTS було отримання мінімально необхід-

ного балу 5.5 за всіма видами мовленнєвої діяльності, тобто на всіх чотирьох модулях іспиту IELTS (з читання (Reading), аудіювання (Listening), говоріння (Speaking) та письма (Writing)). Це було основною вимогою подальшого навчання курсантів у Коледжі Королівських військово-повітряних сил у Кранвеллі, Велика Британія.

Таким чином, усі чотири вищезгадані компоненти мовної підготовки (читання, аудіювання, говоріння та письмо) було враховано під час розробки занять і конкретних вправ із розвитку навичок словникової роботи курсантів, тим більше, що основний для них підручник із навчання лексики – Vocabulary for IELTS [7] – побудований саме за цим чотирьохскладовим принципом. На жаль, через обмаль часу на викладання методики роботи зі словниками було виділено лише перші чотири заняття курсу, але навіть цього виявилось немало для досягнення низки позитивних результатів, оскільки ті чи інші аспекти словникової роботи передбачалися протягом усього курсу.

Вступне анкетування слухачів груп 1 і 2 перед початком курсу виявило такі проблеми з навичками словникової роботи курсантів:

1) курсанти покладалися переважно на невеликі кишенькові версії двомовних електронних словників для мобільних телефонів. Двоє з опитаних у групі 1 і п'ятеро з групи 2 взагалі користувалися майже виключно сервісом Google Translate, оскільки, на їхню думку, він значно швидше і тому зручніше дозволяє дізнатися значення невідомих слів;

2) курсанти не мали жодної уяви про те, якими характеристиками відрізняється насправді якісний двомовний навчальний словник, не кажучи вже про одномовні навчальні словники англійської мови;

3) під час пошуку слова в словнику курсанти часто-густо читали лише перші два-три значення в словниковій статті, не звертаючи уваги на інші значення слова, тим більше на приклади його вживання в реченнях, стали вирази, фразеологізми тощо;

4) починаючи користуватися тим чи іншим словником, курсанти фактично ніколи не знайомилися з його передмовою та вказівками з використання, що нерідко негативно позначається на якості словникової роботи.

Як наслідок, працюючи над розвитком навичок читання, говоріння і письма, курсанти зазвичай не мали чіткої уяви, де, коли і яким саме словником потрібно користуватися для вирішення конкретних мовленнєвих

завдань. Усі ці проблеми було враховано під час розробки представлених нижче занять з удосконалення навичок словникової роботи курсантів.

Заняття № 1 було присвячене питанням оптимального вибору словника і прийомам використання словників для вирішення основних мовних завдань у межах курсу IELTS. Зокрема, слухачі ознайомилися з призначенням, характеристиками та можливостям перекладних двомовних словників (переважно для швидкого розуміння змісту ключових незрозумілих слів під час читання), тезаурусів (для підбору синонімів під час виконання письмових завдань IELTS і під час підготовки усних відповідей, де важливі обсяг і тематична різноманітність словникового запасу), а також одномовних тлумачних словників (для розвитку навичок перефразування і розкриття змісту слів і понять, а також для загального поглиблення знань слів). На цьому етапі розглядалися переваги і недоліки паперових і електронних версій найбільш доступних словників англійської мови, головні критерії, яким має відповідати якісний навчальний словник, а також основні правила вибору словника для власних потреб. На конкретних прикладах курсанти вчилися правильно обирати і використовувати відповідні словники для розв'язання різних мовленнєвих завдань. Серед практичних вправ заняття № 1 найбільш актуальними, за оцінкою слухачів, виявилися такі: 1) багатоваріантний вибір слів для заповнення пропусків у реченнях (переважно перекладні двомовні словники); 2) підбір відповідних заголовків до параграфів із тестів із читання IELTS (двомовні словники); 3) підбір відповідних тверджень до текстових параграфів із тестів із читання IELTS (двомовні словники); 4) добір максимально можливої кількості синонімів до виділених у тексті слів (тезауруси); 5) добір слів, що сполучаються з конкретними іменниками, дієсловами і прикметниками (collocations), для заповнення пропусків у реченнях (одномовні навчальні тлумачні словники).

Заняття № 2 – використання одномовного навчального словника для підготовки до IELTS. В якості основного одномовного тлумачного словника було обрано електронний варіант Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE) і його портативну версію для смартфонів – LDOCE-6. Такий вибір пояснюється низкою безперечних переваг цього англійського словника для навчальних потреб іншомовних студентів у порівнянні з

іншими тлумачними словниками англійської мови. Зокрема, LDOCE містить максимально повну граматичну інформацію про слово; всі визначення і пояснення, надані в ньому, з використанням лише 2000 найбільш частотних слів англійської мови; кожне значення слова ілюструється чисельними прикладами у вигляді речень, які в портативній версії ще й повністю озвучені як у британському, так і в американському варіанті вимови; надається інформація про стилістичне забарвлення слів, їх частотне вживання, ідіоми, сталі вирази; окреслено типові лексичні помилки під час вживання тих чи інших слів тощо. Усе це робить LDOCE фактично невичерпним джерелом лексичних знань і надійним інструментом подолання мовної інтерференції, яким курсанти вчилися правильно й ефективно користуватися за допомогою розроблених для них вправ. Зокрема, слухачам пропонувалося виконати такі завдання: 1) які з наданих дієслів є перехідними/неперехідними і які можуть бути як перехідними, так і неперехідними в певних значеннях; 2) які з наданих дієслів можуть поєднуватися тільки з інфінітивом або герундієм, а які можуть вживатися з обома формами; 3) які з наданих іменників є обчислювальними/необчислювальними, а які можуть бути як обчислювальними, так і необчислювальними в певних значеннях; 4) які з наданих прикметників не можна вживати без іменника, який до нього відноситься, а які ніколи не вживаються перед іменниками; 5) визначити стилістичне забарвлення підкреслених у реченні слів (наприклад, діловий/неділовий стиль, розмовний вислів, табу йована/образлива лексика, архаїзми тощо); 6) відпрацювання правильності і швидкості вимови, а також інтонації і мелодики мовлення за методикою «шедоунг» (shadowing), відповідно до якої курсанти слухають озвучені в словнику LDOCE-6 приклади речень з активною лексикою, намагаючись водночас проговорювати їх з тією ж швидкістю, вимовою та інтонацією, що й носій мови (при цьому на першому етапі прослуховування і повторення можна користуватися друкованим текстом речень, а на останньому – відтворювати почуте без зорової опори).

Заняття № 3 було присвячено закріпленню і вдосконаленню навичок словникової роботи, набутих на двох попередніх заняттях. Окрім вже згаданих вправ, слухачі вчилися вибірково й ефективно користуватися двомовними словниками для розуміння найскладніших ключових моментів окремих завдань тесту з

читання IELTS, а також вчилися правильно користуватися одномовним тлумачним словником LDOCE для коректного вживання низки наданих їм нових слів у власних письмових роботах і підготовленому усному мовленні відповідно до формату IELTS.

Заняття № 4 знайомило слухачів з особливостями й основними перевагами так званих білінгвалізованих словників (bilingualised dictionaries), або, інакше кажучи, частково-двомовних словників, які поєднують у собі переваги як двомовних, так і одномовних навчальних словників. Укладання таких словників є порівняно новим явищем у лексикографії, проте вони вже встигли найкращим чином зарекомендувати себе в навчальному процесі. Зокрема, Лауфер і Хадар у своєму відомому порівняльному дослідженні ефективності різних типів словників переконливо довели, що найбільш вагомими позитивними результатами в навчанні студентів середнього й просунутого рівня володіння англійською мовою були пов'язані саме з використанням білінгвалізованих словників [8, с. 195]. На жаль, у парах «англійська-українська» й «англійська-російська» мови таких словників ще не створено. Незважаючи на це, було вирішено ознайомити курсантів з основними характеристиками і перевагами цих словників, щоб на їхньому прикладі навчити слухачів найбільш оптимальним прийомам ведення власного словника слів, що вивчаються. На четвертому занятті курсанти вчилися комбіновано використовувати двомовні словники і LDOCE, щоб поряд із перекладом стисло записувати тлумачення слів, які не мають прямих еквівалентів в українській/російській мовах, поєднувати вдалі варіанти перекладу окремих значень слів із двомовних словників із важливою граматичною інформацією про ці слова, включаючи особливості їхнього вжитку, сталі вирази, ідіоми, найпоширеніші синоніми, приклади їх вживання тощо. Для прискорення цієї роботи слухачам була представлена низка найпоширеніших словникових скорочень, для ведення стислих записів. Зрозуміло, що на одному занятті неможливо охопити численні нюанси такої словникової роботи, проте на подальших заняттях курсу IELTS курсанти під керівництвом викладача неодноразово поверталися до цієї роботи в процесі оволодіння новою лексикою.

Через три тижні після завершення чотирьох занять у розвитку словникової роботи курсанти пройшли повторне опитування. Вони відповіли на запитання стосовно вибору і

використання ними словників для конкретних навчальних потреб, пояснили причини застосування певних прийомів роботи зі словниками, а також описали основні принципи ведення власного словника англійських слів. Результати опитування свідчать про те, що заняття з методики роботи зі словником мали помітний вплив на загальний підхід слухачів до вивчення англійської мови. Жоден із них більше не звертався до сервісу Google Translate для пошуку значення слів, а їхній підхід до обрання словників у процесі навчання став набагато раціональнішим. Головним досягненням цих занять, з нашої точки зору, є те, що вони надали слухачам комплексне уявлення про слово і шляхи опанування лексичним багатством іноземної мови.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує важливу роль ґрунтового викладання методики словникової роботи. Якщо студенти не володіють нею, навіть найкращі словники просто не виконують функцій, закладених у них лексикографами. У своїй педагогічній практиці викладачі немовних ВНЗ повинні брати до уваги той факт, що сучасні студенти у своїй переважній більшості не володіють системними знаннями, навичками і прийомами використання словників у процесі вивчення іноземної мови. Цю важливу обставину необхідно обов'язково враховувати у викладацькій роботі.

Розробка комплексу практичних занять із навчання прийомів і методів роботи з основними видами словників і його органічна інтеграція в існуючі учбові програми здатні не лише справити позитивний вплив на навички пошуку лексичної інформації, а й у цілому суттєво покращити якість та ефективність оволодіння студентами іноземної мови. Питання про те, наскільки глибоким і тривалим є такий вплив на якість вивчення мови, може бути предметом подальших емпіричних досліджень протягом більш тривалого періоду часу із залученням контрольних груп і більшої кількості студентів.

Спираючись на отримані нами дані, можна стверджувати, що основні принципи розробки й інтеграції практичного курсу з методів словникової роботи в навчальний процес полягають у тісному зв'язку між завданнями такого курсу і кінцевими цілями конкретної учбової програми, а також в урахуванні нагальних потреб студентів, реального рівня їхньої мовної підготовки, а також основних труднощів, з якими вони можуть зіткнутися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барабанова Г.В. Формування навичок роботи зі словником студентів немовного ВНЗ під час навчання професійно-орієнтованого читання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 161–164.
2. Йонгджу Д. Лінгвістична аргументація щодо критеріїв лексикографічної компетенції користувача словника // *Studia Linguistica*: Зб. наук. пр. К.: Київський університет, 2010. Вип. 4. С. 339–344.
3. Кирикилиця В.В. Експериментальне дослідження активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 59–64.
4. Кривець С.В. Формування пошуково-інформаційної компетентності майбутніх вчителів у процесі роботи зі словниково-довідниковою літературою: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ніжин, 2009. 235 с.
5. Левонисова С.В. Компьютерный словарь как средство изучения английского языка студентами неязыковых специальностей вузов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08, 13.00.02. Ярославль, 2004. 21 с.
6. Béjoint H. *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 292 pp.
7. Cullen P. *Vocabulary for IELTS*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 174 pp.
8. Hadar L., Laufer B. Assessing the Effectiveness of Monolingual, Bilingual, and "Bilingualised" Dictionaries in the Comprehension and Production of New Words // *The Modern Language Journal*. 1997. No. 81(2). P. 189–196.
9. Lin L. A survey of English majors' dictionary use // *Reference to Culture and Education*. 2013. No. 15. P. 188–189.
10. Lin L. The Integration of Dictionary Use Strategy Training into Basic English Class // *Theory and Practice in Language Studies*. 2014. Vol. 4, No. 10. P. 2138–2143. DOI: 10.4304/tpls.4.10.2138-2143.